

MARZENA ŚWIGOŃ

Pracownia Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
e-mail: marzena.swigon@neostrada.pl

LIBRARY ANXIETY: TEORIA, ZAŁOŻENIA, MODELE¹

Marzena Świgoń jest adiunktem na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Doktoryzowała się w zakresie bibliologii (specjalność informacja naukowa) na Uniwersytecie Wrocławskim (2005). Do jej najważniejszych publikacji należą: *Bariery informacyjne – podstawy teoretyczne i próba badań w środowisku naukowym* (Warszawa, 2006); *Znaczenie i dostępność źródeł informacji w opinii pracowników naukowo-dydaktycznych. Wyniki badań*. W: *Zarządzanie informacją w nauce*. Pod red. D. Pietruch-Reizes (Katowice, 2008), s. 118-133; *Informacja a informacja naukowa*. W: *Historia – Archiwistyka – Informacja naukowa. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*. Pod red. M. Świgoń (Olsztyn, 2009), s. 245-262.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteka. Użytkownicy biblioteki. Lęk przed biblioteką. *Library anxiety*. Badania użytkowników. *User studies*. Modele *library anxiety*.

ABSTRAKT: W artykule zaprezentowano stan badań dotyczących lęku przed biblioteką (*library anxiety*). Uwzględniono literaturę polsko- i anglojęzyczną. Przedstawiono teorię *library anxiety*, jej podstawowe założenia oraz pierwsze badania w tym zakresie autorstwa C. Mellon, S. Bostick, A. Onwuegbuzie i Q. G. Jiao. Dokonano charakterystyki pięciu modeli lęku przed biblioteką opisanych w książce *Library anxiety: theory, research and applications* (2004), będącej najpełniejszym przedstawieniem tego zjawiska w literaturze przedmiotu.

WPROWADZENIE

Terminem *library anxiety* określa się nieprzyjemne odczucia, takie jak: lęk, niepokój, obawa, niepewność, bezradność, zagubienie – związane z pobytem i korzystaniem z biblioteki. Jako temat badań naukowych *library anxiety* pojawiło się w światowej literaturze przedmiotu w połowie lat osiemdzie-

¹ Od red.: W zeszycie 3 „Przeglądu Bibliotecznego” zostanie opublikowany kolejny artykuł autorki poświęcony współczesnym kierunkom badań dotyczących *library anxiety*.

siątych² ubiegłego wieku (Mellon, 1986), popularność zyskało w latach dziewięćdziesiątych za sprawą trzech amerykańskich badaczy: Sharon Bostick, Anthony'ego J. Onwuegbuzie i Qun G. Jiao. Ich osiągnięcia były już wprawdzie przedstawiane w literaturze specjalistycznej zarówno zagranicznej (zob. np. Cleveland, 2004), jak i polskiej, ale w sposób raczej pobieżny i w odniesieniu tylko do początkowych ustaleń (zob. Świgoń, 2002a). Omówienia te ukazały się jeszcze przed opublikowaniem przez S. Bostick, A. J. Onwuegbuzie i Qun G. Jiao ich najważniejszej książki – *Library anxiety: theory, research and applications* (2004), jedynej jak do pory opracowania prezentującego teorię *library anxiety*. Pozycja ta, chociaż bardzo ważna, nie wyczerpuje jednak całej problematyki lęku przed biblioteką. Coraz częściej zagadnienia związane z *library anxiety* są podejmowane w innych niż Stany Zjednoczone krajach. W ciągu pięciu lat od ukazania się wspomnianego tytułu pojawiły się nowe prace na ten temat. Teoria *library anxiety* rozwija się. Przedstawienie aktualnego stanu wiedzy na ten temat wydaje się zatem potrzebne, tym bardziej że w dwóch polskich bibliotekach uniwersyteckich (Poznań, Olsztyn) jest planowane przeprowadzenie badań dotyczących lęku przed biblioteką.

Należy dodać, że lęk przed biblioteką jest jednym z rodzajów lęku, składających się na szersze zjawisko określane w literaturze mianem lęku akademickiego – *academic anxiety* (Świgoń, 2008).

TEORIA *LIBRARY ANXIETY* – GENEZA I PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA

Za twórcę teorii, a także terminu *library anxiety*, uznaje się Constance A. Mellon, która w przedmowie do książki *Library anxiety* napisała, że gdy w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku jeździła z wykładami po Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, bardzo często słyszała od bibliotekarzy, że „wiedzą o tym [aut. o lęku przed biblioteką] od lat”, ale „nikt tego [aut. lęku przed biblioteką] do tej pory nie nazwał” (Onwuegbuzie i in., 2004, s. X). Upewniło ją to co do słuszności zainicjowanych badań, a samo nazwanie przez nią zjawiska przyczyniło się do ich rozwoju. O dokonaniach C. Mellon wspominało już w polskiej literaturze (zob. Świgoń 2002a), mimo to konieczne wydaje się przypomnienie najważniejszych założeń jej teorii. Na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród kilku tysięcy studentów ustaliła ona, że uczucia niepokoju i lęku mogą pochodzić z czterech źródeł: a) wielkości biblioteki, b) braku wiedzy o lokalizacji materiałów, źródeł i urzędzeń w bibliotece, c) braku wiedzy o tym, jak rozpocząć proces poszukiwania informacji oraz d) braku wiedzy, jak ten proces kontynuować (Mellon, 1986, s. 162). Mellon sformułowała podstawowe założenia teorii *library anxiety*:

1. Studenci, odczuwający lęk przed biblioteką uważają, że nie posiadają wystarczających umiejętności do korzystania z niej, a przy tym wydaje im się, że problem ten nie dotyczy innych studentów.

2. Brak potrzebnych w bibliotece umiejętności jest dla tych studentów uczuciem wstydliwym, dlatego starają się ukryć niedostatki swojej wiedzy.

² Wzmianki na temat niepokoju odczuwanego przez użytkowników bibliotek można znaleźć już w literaturze amerykańskiej z lat sześćdziesiątych (Line, 1963).

3. Studenci odczuwający lęk przed biblioteką unikają zadawania pytań bibliotekarzowi, ponieważ obawiają się, że może to zdemaskować ich niewiedzę (Mellon, 1988, s. 138).

Do rozwinęcia teorii *library anxiety* w znacznym stopniu przyczyniła się Sharon L. Bostick. We współpracy z C. Mellon opracowała test do badania poziomu niepokoju w bibliotece: Library Anxiety Scale (LAS), składający się z 43 stwierdzeń (zob. Załącznik 1), które można zakwalifikować do jednej (czasem i do kilku) następujących grup:

1. Problemy związane z personelem biblioteki (*barriers with staff*), polegające na postrzeganiu bibliotekarzy jako nieprzystępnych i onieśmiałających oraz zbyt zajętych innymi zadaniami niż pomaganie użytkownikom biblioteki.

2. Bariery afektywne (*affective barriers*), czyli negatywne odczucia studentów dotyczące ich własnych umiejętności korzystania z biblioteki, połączone z przekonaniem, że inni studenci posiadają takie umiejętności.

3. Komfort w bibliotece (*comfort with the library*), tzn. postrzeganie biblioteki jako miejsca niemiłego, niezbyt bezpiecznego oraz niezapewniającego spokoju i komfortu.

4. Wiedza o bibliotece (*knowledge of the library*), czyli informacje dotyczące jej działów, funkcji, jaką spełniają; brak zaznajomienia się z biblioteką prowadzi do unikania kontaktu z nią.

5. Bariery mechaniczne (*mechanical barriers*) związane z korzystaniem z urządzeń technicznych znajdujących się w bibliotece, takich jak: komputery, drukarki komputerowe, czytniki mikrofilmów, kserokopiarki, automaty do rozmienniania pieniędzy (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 35-36).

Badania przeprowadzone przez Bostick w środowisku studentów wskazywały, że na powstawanie lęku przed biblioteką największy wpływ mają czynniki z powyższych pięciu grup. Wyjaśniały one występowanie *library anxiety* w 51,8%. Największe znaczenie miały bariery związane z personelem biblioteki (25,4%), dalej – bariery afektywne (8%), komfort w bibliotece (7,4%), wiedza o bibliotece (6,1%) oraz bariery mechaniczne (4,9%) (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 14). Z badań A. Onwuegbuzie wynikało, że to bariery mechaniczne generują wyższy w porównaniu z pozostałymi czterema komponentami poziom lęku.

Trzeba zaznaczyć, że chociaż w większości dotychczasowych badań brano pod uwagę wspomniane pięć komponentów *library anxiety*, to w literaturze przedmiotu wymienia się także inne ważne składniki zjawiska, np. brak poszukiwanych źródeł w bibliotece.

W publikacji *Library anxiety: theory, research and applications* przedstawiono naturę i etiologię zjawiska niepokoju odczuwanego w bibliotece. Wywodzi się ono z ogólnego lęku czy też niepokoju ujawniającego się w nowych, nieznanym człowiekowi warunkach. Stan ten opisywany jest jako „stan emocjonalny z subiektywnie doświadczanym strachem lub zbliżonymi emocjami”, łączy się go z „uczuciami niepewności i bezradności”. Onwuegbuzie, Jiao i Bostick zwrócili uwagę, że w literaturze psychologicznej wyróżnia się dwie postaci lęku (*anxiety*): lęk jako cecha (*trait anxiety*) oraz lęk jako stan (*state anxiety*). W pierwszym przypadku oznacza to reagowanie niepokojem na sytuacje postrzegane jako stresujące; w drugim jest definiowane jako permanentny, emocjonalny stan jednostki, którego intensywność może zmieniać się w czasie (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 26). Lęk przed biblioteką jest bardziej stanem niż cechą (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 30). Fakt ten po-

twierdzą badania. Wynika z nich, że to specyficzny rodzaj niepokoju doświadczanego podczas pobytu w bibliotece (Jiao i Onwuegbuzie, 1999c). Mogą odczuwać go także osoby radzące sobie w innych potencjalnie stresujących sytuacjach życiowych. Symptomy *library anxiety* są analogiczne do symptomów każdego rodzaju lęku (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 28, 32-35). Należą do nich, np.: wewnętrzne napięcie, mentalna dezorganizacja, myśli związane z niepowodzeniem i porażką, także unikanie wizyt w bibliotece. Dowiedziono, że studenci z wysokim poziomem lęku mniej chętnie (średnio dwa i pół razy) odwiedzają bibliotekę niż studenci z niskim poziomem lęku. (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 33).

LIBRARY ANXIETY W ŚWIECIE BADAŃ ANTHONY'EGO J. ONWUEGBUZIE I QUN G. JIAO

Badania prowadzone od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. przez Anthony'ego J. Onwuegbuzie i Qun G. Jiao pozwoliły na wstępną, ale dokładną, charakterystykę osób najbardziej narażonych na odczuwanie niepokoju w bibliotece.

Pierwsze z nich dotyczyły zależności pomiędzy lękiem a różnymi cechami (nazwanymi demograficznymi) respondentów (Jiao i in., 1996)³. Przebadano wówczas 493 studentów z kilku amerykańskich uniwersytetów, biorąc pod uwagę takie czynniki, jak: płeć, wiek, język ojczysty, rok studiów, osiągnięcia na studiach, obciążenie zajęciami w danym semestrze, liczba zaliczonych zajęć, liczba podjętych kursów instruktazu bibliotecznego, doświadczenie w korzystaniu z komputera, zwyczaje (nawyki) związane ze studiowaniem, zatrudnienie (praca zarobkowa na studiach), odległość zakwaterowania od najbliższej biblioteki akademickiej, częstotliwość wizyt w bibliotece oraz przyczyny wizyt w bibliotece (m.in.: przygotowywanie się do zajęć, wyszukiwanie informacji do prac (np. magisterskich), wypożyczanie książek, poszukiwanie artykułu do referatu, korzystanie z katalogów (lub indeksów baz) komputerowych, zwrot wypożyczonych książek). Zarówno w tych, jak i kolejnych badaniach odwoływano się do różnych metod statystycznych. Otrzymywane wyniki nie były identyczne, należy zatem traktować je jako wzajemnie uzupełniające się. Największą korelację (współczynnik Pearsona⁴) wykryto w odniesieniu do takich czynników, jak: wiek, rok studiów i częstotliwość wizyt w bibliotece ($p < 0,001$); liczba podjętych kursów instruktazu bibliotecznego ($p < 0,01$); język ojczysty, zatrudnienie i korzystanie z indeksów komputerowych ($p < 0,05$). Dzięki zastosowaniu metody regresji wielorakiej⁵ wykazano, że zmienne (z wyłączeniem roku studiów, który to czynnik nie podlega analizie tą metodą): wiek, płeć, język ojczysty, osiągnięcia na studiach (średnia ocen), zatrudnienie, częstotliwość wizyt w bibliotece oraz powody korzystania z niej predestynują do odczuwania lęku przed biblioteką ($p < 0,001$). Tych dwanaście elementów tłumaczyło – zdaniem badaczy – w 21% różnice w odczuwa-

³ W późniejszych badaniach wielokrotnie odwoływano się do tych wyników.

⁴ Współczynnik korelacji liniowej Pearsona pozwala badać liniowość i siłę związku pomiędzy dwiema zmiennymi. Osiąga wartości w przedziale od -1 do 1, przy czym wartość -1 oznacza ujemną zależność między cechami, 0 świadczy o braku zależności, a 1 wskazuje na zależność dodatnią.

⁵ Metoda regresji wielorakiej służy do badania związku pomiędzy zmiennymi objaśnianymi i objaśniającymi, przy czym zmiennych objaśnianych musi być kilka. Autorzy zastosowali test t współczynników regresji, który pozwala wytypować istotne predyktory badanych zjawisk.

niu poziomu lęku przed biblioteką. Stosując analizę wariancji⁶, zbadano związek pomiędzy rokiem studiów (w kolejności od najmłodszych do najstarszych lat studiów: *freshmen, sophomores, juniors, seniors, graduate students*) a poziomem opisywanego lęku. Najwyższy poziom lęku odczuwali studenci pierwszych lat (*freshmen, sophomores*), po nich seniorzy, dalej juniorzy, na końcu zaś studenci ostatnich lat.

Jiao i Onwuegbuzie do listy wspomnianych wyżej czynników demograficznych dodali kolejne (osiem powodów korzystania z biblioteki: odbiór zamówionych książek, uczenie się do egzaminu, czytanie przyniesionej ze sobą książki, czytanie bieżącej prasy, spotkania z przyjaciółmi, korzystanie z ksero, czytanie zarezerwowanych książek, szukanie ogłoszeń związanych z pracą), zestawiając je z pięcioma komponentami lęku przed biblioteką (Jiao i Onwuegbuzie, 1997). Okazało się, że spośród wszystkich zmiennych, te wskazane: odwiedzanie biblioteki z powodu udogodnień komputerowych, dostęp do źródeł online, częstotliwość wizyt w bibliotece, płeć, bariera języka obcego, liczba godzin instruktażu bibliotecznego, korzystanie z biblioteki w celu uczenia się do zajęć i zbieranie materiałów do dysertacji, łączą się z co najmniej jednym z trzech komponentów *library anxiety*. Wśród składników *library anxiety* najczęściej pozostających w związku z badanymi zmiennymi były bariery związane z personelem biblioteki, które najsilniej (regresja wielokrotna; $p < 0,001$) odczuwali: mężczyźni, obcokrajowcy, studenci mocno obciążeni liczbą zajęć w danym semestrze, studenci pracujący w pełnym wymiarze godzin i studenci rzadko odwiedzający bibliotekę. Do najczęstszych powodów odwiedzania przez nich biblioteki zaliczono: czytanie bieżącej prasy lub poszukiwanie informacji do dysertacji. Bariery afektywne w największym stopniu ($p < 0,001$) dotyczyły: obcokrajowców, studentów uczestniczących w niewielkiej liczbie (lub wcale) godzin szkolenia bibliotecznego oraz tych pracujących na pełnym etacie. Odwiedzali oni bibliotekę niesystematycznie, przeważnie po to, by zwrócić wypożyczone książki. Brak komfortu w bibliotece częściej charakteryzował mężczyzn, osoby młode, osoby osiągające dobre wyniki na studiach lub osoby uczestniczące w niewielkiej liczbie (lub wcale) godzin szkolenia bibliotecznego. Nie korzystały one z biblioteki systematycznie, a jeżeli tak, to w celu lektury zarezerwowanej książki lub w celu odnalezienia materiałów do prac zaliczeniowych czy końcowych (np. licencjackich). Stwierdzono, że studenci, doświadczający barier z trzech wymienionych grup, nie korzystali regularnie z udogodnień online i katalogów komputerowych w bibliotece. Studentami, u których największy wpływ na odczuwanie niepokoju miał brak wiedzy o bibliotece, okazali się: mężczyźni, osoby uczestniczące w niewielkiej liczbie (lub wcale) godzin szkolenia bibliotecznego i zakwaterowani daleko od biblioteki. Wśród najczęstszych powodów ich rzadkich wizyt w bibliotece pojawiały się: korzystanie z katalogów komputerowych (oferty online) lub uczenie się. Bariery mechaniczne przeważnie wpływały na: mężczyzn, osoby młode, osoby nieznające dobrze języka angielskiego, osoby dobrze uczące się, osoby mające już dużo zaliczonych zajęć oraz zamieszkałe daleko od biblioteki. Korzystały one z niej z powodu dostępu do sprzętu komputerowego i aby czytać zarezerwowane książki. Osobno zbadano zależność pomiędzy rokiem studiów a pięcioma komponentami *library anxiety*. Zależność linearną (malejący poziom lęku przed biblioteką wraz z kolejnym

⁶ Analiza wariancji polega na pomiarze średnich wartości zmiennych i porównaniu ich z wariancją próby losowej.

rokiem studiowania) wykryto w odniesieniu do barier afektywnych, komfortu w bibliotece i wiedzy o bibliotece.

Kolejne badania amerykańskich badaczy przeprowadzono wśród studentów ostatnich lat studiów (*graduate level*). Przeprowadzono je na mniejszej grupie (około 200 osób). Na podstawie badań (zastosowano test Productivity Environmental Preference Survey) ustalono korelację pomiędzy poziomem odczuwanego niepokoju w bibliotece a preferencjami dotyczącymi środowiska nauki: poziom hałasu, oświetlenie, temperatura, wystrój wnętrza, motywacja do nauki, wytrwałość, odpowiedzialność, potrzeba uschematyzowania procesu uczenia się, potrzeba uczenia się w grupie lub w samotności, ulubiona pora dnia do nauki, mobilność i preferencje związane z kanałem percepcji (wzrokowcy, słuchowcy, kinestetycy) (Onwuegbuzie i Jiao, 1998a; 1998b; 1999a). Wyższy poziom lęku przed biblioteką (współczynnik Pearsona) odczuwali studenci ostatnich lat studiów, którym brakowało wytrwałości i odpowiedzialności ($p < 0,01$), a także tacy, którzy dążyli do uschematyzowania procesu uczenia się, byli wzrokowcami oraz lubili uczyć się w ruchu, zmieniając miejsce, a nie siedząc przy biurku ($p < 0,05$). Stwierdzono (regresja wieloraka), że cechuje ich wewnętrzna motywacja do nauki, ponadto lubili oni uczyć się w grupie i z reguły nie podejmowali trudnych zadań, np. uczenie się po południu.

Analiza regresji wielorakiej związków wyżej wymienionych cech z pięcioma komponentami *library anxiety* dowiodła, że do zmiennych, które wykazały korelację z co najmniej trzema komponentami zjawiska należały: wytrwałość, preferencje związane ze wzrokowym kanałem percepcji oraz mobilność w środowisku uczenia się (Onwuegbuzie i Jiao, 1998b). Studentami, którzy silnie odczuwali bariery związane z personelem biblioteki, były m.in. osoby, nie lubiące uczyć się w ciszy, mniej wytrwale, wzrokowcy oraz studenci często zmieniający miejsce do nauki. Bariery afektywne częściej odczuwali studenci preferujący uschematyzowany proces uczenia się, lubiący uczyć się w grupie, o mieszanym preferencjach związanych z kanałem percepcji, uczący się na ogół rano i potrzebujący ruchu w czasie nauki. Osoby, dla których najpoważniejsze problemy wiązały się z komfortem w bibliotece, odznaczały się wysokim poziomem odpowiedzialności w realizacji podejmowanych zadań, opowiadały się one za uschematyzowanym procesem uczenia się. Wiedza o bibliotece była największą barierą m.in. dla studentów preferujących uczenie się w grupie oraz częstą zmianę miejsca uczenia się. Studenci, u których bariery mechaniczne najbardziej podnosiły poziom niepokoju, nie lubili uczyć się w ciszy, w porze popołudniowej, bez zmiany miejsca uczenia się; cechowała ich niska wytrwałość. Korelacja kanoniczna⁷ analizy wykazała, że studenci, u których wysoki poziom lęku związany był z barierami afektywnymi, mechanicznymi oraz komfortem w bibliotece cechowali się takimi preferencjami, jak: uschematyzowany proces uczenia się, praca w cichym otoczeniu oraz podejmowanie trudnych zadań rano (Jiao i Onwuegbuzie, 1999a). Studenci, u których poziom niepokoju w bibliotece wzrastał z powodu barier związanych z personelem, wiedzą o bibliotece, barierami mechanicznymi i barierami afektywnymi, nie lubili uczyć się w ciszy oraz w jednym miejscu.

Inną cechą użytkowników, którą zestawiono z odczuwaniem lęku przed biblioteką, był perfekcjonizm, a ściślej jego trzy odmiany: (1) perfekcjonizm wpływający z wewnętrznych przekonań, (2) perfekcjonizm narzucany in-

⁷ Korelacja kanoniczna pozwala badać związek pomiędzy dwoma zbiorami zmiennych, sumom ważonym zmiennych przypisuje się tzw. wagi kanoniczne.

nym ludziom i (3) perfekcjonizm społeczny, tj. przekonanie, że inni nakładają na nas nierealistyczne wymagania i wymuszają dążenie do perfekcji (Jiao i Onwuegbuzie, 1998). Okazało się, że studenci (*graduate level*) należący do grupy, którą cechował trzeci rodzaj perfekcjonizmu, byli szczególnie podatni (współczynnik Pearsona) na odczuwanie silnego lęku przed biblioteką, a zwłaszcza jego dwóch komponentów, tj. barier mechanicznych ($p < 0,01$) i afektywnych ($p < 0,05$). Dodatkowo zastosowana metoda (korelacja kanoniczna) pozwoliła dodać do nich jeszcze bariery związane z komfortem w bibliotece.

W tym samym roku (1998) Onwuegbuzie i Jiao opublikowali wyniki badań, dzięki którym dowiedli związek nadziei z odczuwaniem niepokoju w bibliotece (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 43-44). Studenci z niskim poziomem nadziei, rozumianej jako wiara w osiąganie sukcesów, wykazywali najwyższy poziom lęku przed biblioteką związany ze wszystkimi jego komponentami.

Okazało się, że *library anxiety* ma związek z postrzeganiem własnej osoby (Jiao i Onwuegbuzie, 1999b). W tym przypadku wzięto pod uwagę następujące zmienne z testu The Self-Perception Profile for College Students⁸: 1) postrzeganie własnej kreatywności, 2) zdolności intelektualne, 3) kompetencje na studiach, kompetencje do pracy, wygląd, akceptację społeczną oraz samoocenę. Najsilniejsza korelacja (współczynnik Pearsona) wystąpiła pomiędzy barierami afektywnymi a postrzeganiem własnych zdolności intelektualnych oraz kompetencji do studiowania ($p < 0,001$) oraz ($p < 0,05$) pomiędzy tymi ostatnimi a wiedzą o bibliotece. Dokładniejsza analiza (korelacja kanoniczna) dowiodła, że studenci nisko oceniający własne kompetencje, kreatywność oraz możliwość akceptacji społecznej mieli tendencję do odczuwania wysokiego poziomu lęku przed biblioteką. Był on związany głównie z barierami afektywnymi i komfortem w bibliotece.

Potwierdzenie wagi zjawiska *library anxiety* przyniosły wspomniane badania porównujące odczuwanie tego lęku z odczuwaniem lęku w innych sytuacjach życiowych (Jiao i Onwuegbuzie, 1999c). Przeprowadzono je wśród 115 studentów ostatnich lat. Stwierdzono nieznaczną korelację (współczynnik Pearsona, ogółem $p > 0,05$) podatności na stres badanej za pomocą tzw. State-Trait Anxiety Scale Inventory⁹ z poszczególnymi komponentami badanego zjawiska, tzn. z: barierami związanymi z personelem ($r = 0,03$), barierami afektywnymi ($r = 0,14$), komfortem w bibliotece ($r = 0,18$), wiedzą o bibliotece ($r = 0,08$) i barierami mechanicznymi ($r = 0,08$). Studenci ostatnich lat studiów (*graduate level*) odczuwający niepokój w bibliotece, nie wykazywali tendencji do reagowania lękiem w innych sytuacjach życiowych. Podobne wyniki uzyskali inni badacze wśród studentów niższych lat (*undergraduate*) (Mech i Brookes, 1995, cyt. za: Onwuegbuzie i in., 2004, s. 31).

Zdecydowana większość studentów wykazywała skłonność do odkładania ważnych zadań na później, np. uczenia się do egzaminów, pisania referatów, czytania lektur itp. Ta negatywna skłonność także łączy się z *library anxiety*

⁸ The Self-Perception Profile for College Students jest narzędziem do badania samooceny osoby. To skala składająca się z 54 czynników pogrupowanych w 13 kategoriach. Oprócz siedmiu wyżej wymienionych zawiera jeszcze pięć innych (związanych z samooceną: sprawnością, związki partnerskie, przyjaźń, moralność, autoironia), które autorzy w tej analizie pominęli.

⁹ State-Trait Anxiety Inventory to narzędzie do badania poziomu (w czterostopniowej skali) lęku osoby zarówno lęku jako cechy, jak i lęku jako stanu. Badacze wykorzystali tylko część dotyczącą lęku jako cechy.

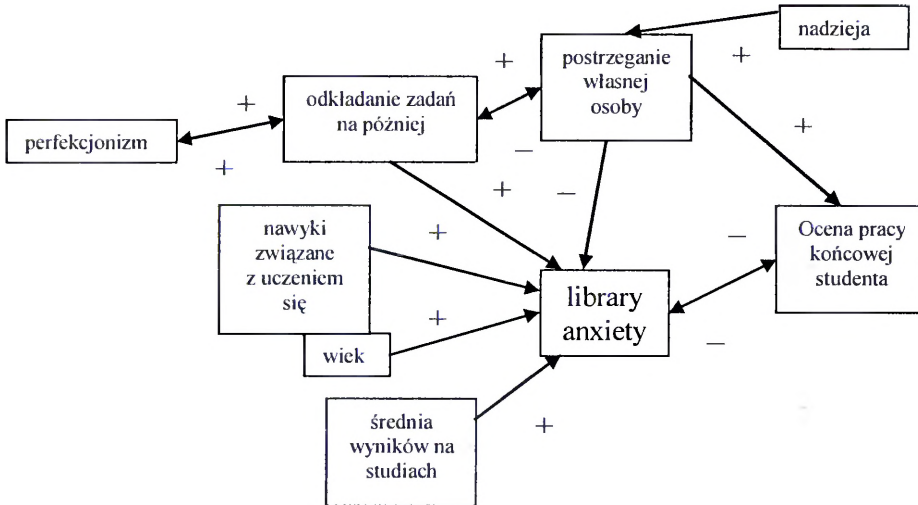
(Onwuegbuzie i Jiao, 2000). Badania przeprowadzone na grupie 135 studentów (*graduate level*), które polegały na porównaniu poszczególnych pięciu komponentów lęku przed biblioteką z ogólną tendencją do odkładania obowiązków przez studentów dowiodły, że owa skłonność jest powiązana przede wszystkim z barierami afektywnymi, mechanicznymi i komfortem w bibliotece. Dokładniejsza analiza korelacji niepokoju z powodami odkładania zadań na później – wśród których wymieniono strach przed niepowodzeniem oraz awersję do podejmowania zadań – wykazała, że są one związane z czterema komponentami lęku, bariery mechaniczne nie mają tu znaczenia.

W ramach badań nad *library anxiety* amerykańscy badacze zainteresowali się zarówno dobrymi, jak i złymi nawykami związanymi z nauką (Jiao i Onwuegbuzie, 2001). Uwzględnili kilkadziesiąt pozytywnych i negatywnych zwyczajów studenckich związanych ze sposobami sporządzania notatek, technikami studiowania oraz czytania zalecanej literatury. Warto wspomnieć o ośmiu najważniejszych z nich, które najsilniej łączą się z odczuwaniem lęku przed biblioteką. Siedem pierwszych należy do nawyków pozytywnych. W grupie technik studiowania znalazły się następujące stwierdzenia: „Kiedy mam trudności, nie waham się poprosić o pomoc wykładowcę”; „Nagrywam wykład zamiast robić notatki”; „Potrzebuję pobudzaczy w czasie nauki (np. dużych ilości kawy)”; „Próbuję dzielić materiał na małe części, których mogę uczyć się osobno”; „Staram się zapamiętywać najważniejsze słowa z czytanego tekstu”. Do grupy stwierdzeń oceniających nawyki związane ze sposobami czytania zaliczono: „Staram się czytać zalecaną literaturę, jeszcze zanim wykładowca będzie omawiał ją na zajęciach”; „Zanim zacznę czytać rozdział, notuję sobie kilka pytań i słów kluczowych, aby lepiej skupić się w czasie czytania”. Jeśli chodzi o kategorię określeń nawyków związanych ze sposobami robienia notatek, to tu pojawiła się tylko jedna negatywna odpowiedź: „Od razu po zajęciach przepisuję swoje notatki”.

Kolejne badania poświęcono (Jiao i Onwuegbuzie, 2002) relacjom między lękiem przed biblioteką a tzw. społeczną współzależnością, na którą składają się trzy niezależne od siebie skłonności: skłonność do kooperatywności, skłonność do rywalizacji oraz postawa indywidualisty. Wyniki wskazały na silny związek postawy kooperatywnej z barierami związanymi z personelem, komfortem w bibliotece oraz wiedzą o bibliotece: im większa kooperatywność, tym mniejszy poziom niepokoju ($r=0,41$). Postawa indywidualisty sprzyjała pokonywaniu barier afektywnych i mechanicznych.

Interesujące wyniki badań opublikowano w 2004 r. (Onwuegbuzie i Jiao, 2004). Przeprowadzono je na grupie 225 studentów ostatnich lat (*graduate level*) różnych kierunków (m.in. pedagogiki, matematyki, pielęgniarstwa, logopedii). Ich celem było zweryfikowanie modelu *library anxiety* (*Anxiety-Expectation Mediation Model of Library Anxiety*), który składał się z czynników będących efektem albo zapowiadających *library anxiety*. Wykorzystano w nich, oprócz testu na lęk przed biblioteką, kilka innych testów, tzn. dotyczących: perfekcjonizmu, odkładania ważnych zadań na później, postrzegania własnej osoby, preferencji związanych ze środowiskiem uczenia się, poziomu nadziei, test demograficzny. Wzięto pod uwagę ocenę pracy końcowej napisanej przez każdego badanego studenta (składały się na nią oceny z poszczególnych części pracy: streszczenia, wprowadzenia, przegląd literatury, metodologii, analizy materiału, bibliografii i wykazów skrótów). Wzajemne powiązania pomiędzy zmiennymi a *library anxiety* przedstawiono na rys. 1, będącym graficznym obrazem modelu *Anxiety-Expectation Mediation*

Model of Library Anxiety. Kierunek strzałek oddaje kierunek relacji: informuje, czy dana zmienna jest zwiastunem, czy skutkiem tego rodzaju niepokoju, albo też jednym i drugim. Plusami oznaczono korelacje pozytywne, a minusami – negatywne.

Rys. 1. Związki pomiędzy różnymi czynnikami a lękiem przed biblioteką

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Onwuegbuzie i Jiao, 2004, s. 49.

Z diagramu na rys. 1 wynika, że im wyższy poziom niepokoju związanego z korzystaniem z biblioteki, tym niższa jakość pracy końcowej (np. licencjackiej, magisterskiej) danego studenta i odwrotnie. Najwyższy poziom lęku przed biblioteką odczuwają najstarsi studenci, osiągający dobre wyniki na studiach, mający dokładnie zdefiniowane preferencje dotyczące uczenia się, a także tendencje do odkładania obowiązków na później oraz charakteryzujący się niską samooceną własnych kompetencji studenckich.

Ostatnie z omówionych badań stały się podstawą do stworzenia modelu *library anxiety*, jednego z pięciu opisanych w literaturze przedmiotu.

MODELE LIBRARY ANXIETY

W książce *Library anxiety...* wyróżniono następujące modele lęku przed biblioteką, wszystkie, oprócz pierwszego, są autorstwa Onwuegbuzie, Jiao i Bostick. Należą do nich:

1. Model poszukiwania informacji według Kuhlthau (*Kuhlthau's Model of the Information Search Process*).

2. Kognitywno-afektywny model *library anxiety* (*Cognitive-Affective Stage Model of Library Anxiety*).

3. Model *library anxiety* związany z umiejętnościami informacyjnymi (*Information Literacy Process Model of Library Anxiety*).

4. Model *library anxiety* związany z czynnikami środowiskowo-indywidualnymi (*Dispositional-Situational-Environmental Model of Library Anxiety*).

5. Model *library anxiety* związany z procesem twórczym (*Anxiety-Expectation Mediation Model of Library Anxiety*) (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 57-80).

Pierwszy model – *Kuhlthau's Model of the Information Search Process* zakłada, że istnieje sześć etapów poszukiwania informacji: 1. Zainicjowanie (*Initiation*), 2. Wyselekcjonowanie tematyki (*Topic selection*), 3. Wstępna analiza literatury (*Prefocus exploration*), 4. Sprecyzowanie tematu (*Focus formulation*), 5. Zebranie informacji (*Information collection*), 6. Zamknięcie poszukiwań (*Search closure*). Każdy z nich można scharakteryzować za pomocą trzech rodzajów domen: kognitywnej (np. myśli), fizycznej (np. czynności) i afektywnej (np. odczucia).

Na pierwszym etapie (*Initiation*) następuje rozpoznanie potrzeby informacyjnej. Wiąże się to z kontemplacją problemu, powiązaniem go z istniejącą wiedzą i doświadczeniem (domena kognitywna) oraz rozmowami ze specjalistami, kolegami i nauczycielami (domena fizyczna). Dominującymi odczuciami (domena afektywna) na tym etapie są: niepewność i niepokój (*anxiety*).

Na następnym etapie (*Topic selection*) zostaje wybrana tematyka, obszar badawczy i odpowiadająca im strategia. Wiąże się to z: odniesieniem tematyki do osobistych doświadczeń i zainteresowań, oceną dostępnej informacji i ilości czasu badacza (domena kognitywna), dalszymi rozmowami ze specjalistami (domena fizyczna). Odczucia (domena afektywna) niepokoju (*anxiety*) mogą zmniejszyć się dopiero po dokonaniu ostatecznej selekcji tematyki.

Trzeci etap (*Prefocus exploration*) zmierza do zrozumienia wyselekcjonowanej na poprzednim etapie problematyki poprzez dążenie badacza do bycia dobrze poinformowanym (domena kognitywna), zlokalizowanie, zebranie i przeczytanie odpowiednich informacji (domena fizyczna). Z dostępem do relewantnej informacji, wystarczającej do poznania dotychczasowego stanu wiedzy i badań w danym zakresie wiąże się wiele problemów, więc naturalne jest, że rosną wtedy uczucia (domena afektywna) podenerwowania, niepewności i niepokoju (*anxiety*). To na tym etapie najczęściej zdarza się, że użytkownicy bibliotek, przerywają lub porzucają całkowicie proces poszukiwanie informacji.

Celem czwartego etapu (*Focus formulation*) jest rozwinięcie wyłonionego zagadnienia, sformułowanie własnego tematu, co z kolei wiąże się ze sposobem przedstawienia go, jego ujęciem, perspektywą (domena kognitywna), zbudowaniem konstrukcji pracy (domena fizyczna). Uczucia na tym etapie stają się bardziej pozytywne (domena afektywna), w miarę krystalizowania się pomysłu spada poziom lęku (*anxiety*).

Piąty etap (*Information collection*) to zacieśnienie interakcji pomiędzy biblioteką, systemami bibliotecznymi i jej użytkownikami. Myśli zogniskowane są wokół bardziej konkretnych informacji i materiałów (domena kognitywna), a działania wokół dotarcia do nich (domena fizyczna). W miarę pozyskiwania coraz większej ilości nie tyle relewantnych, ile pertynentnych informacji, obniża się poziom niepokoju, rośnie uczucie pewności (domena afektywna).

Szósty etap (*Search closure*) to zamknięcie poszukiwań, co wymaga syntezy zebranych materiałów, oceny ich kompletności (domena kognitywna) i dokonania ostatecznej selekcji, np. odrzucenia informacji powtarzających się (domena fizyczna). Jeżeli pozostawione materiały będą wystarczające – uczu-

cie niepokoju (*anxiety*) zostanie zredukowane, ale jeżeli użytkownik biblioteki w dalszym ciągu nie będzie usatysfakcjonowany, to poziom niepokoju z pewnością wzrośnie (zob. Kuhlthau 1991, 1993).

Drugi model – *Cognitive-Affective Stage Model of Library Anxiety* opisuje doświadczenia studentów w bibliotece, a ściślej – ich myśli i zachowania przed, w trakcie i po wizycie w bibliotece. Składa się on z trzech etapów: 1. Przygotowanie do wizyty w bibliotece (*Library preparation stage*), 2. Korzystanie z biblioteki (*Library use stage*), 3. Refleksja po wyjściu z biblioteki (*Library reflection stage*). Często zdarza się, że użytkownicy bibliotek (etap drugi) zanim dojdą do ostatniego etapu, czyli jeszcze zanim ocenią efekt swojej wizyty, ponownie wracają do etapu pierwszego. Niemniej, na wszystkich etapach znaczącą rolę odgrywają różne czynniki. Są to czynniki indywidualne (inaczej dyspozycyjne, określające usposobienie użytkowników), np.: odkładanie ważnych zadań na później, perfekcjonizm, sposób postrzegania własnej osoby, poziom nadziei, społeczna współzależność; czynniki sytuacyjne, m.in.: wielkość biblioteki, bariery związane z personelem, komfort w bibliotece, bariery afektywne, przyczyny korzystania z biblioteki, liczba szkoleń bibliotecznych, przyzwyczajenia dotyczące sposobów uczenia się oraz czynniki środowiskowe, np.: zatrudnienie w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin, wiek, rok studiów (Onwuegbuzie i in., 2004, s. 41). Cechy te – także inne (np. pamięć, przypisywanie sobie niepowodzeń, tłumaczenie własnych niepowodzeń czynnikami zewnętrznymi), których Onwuegbuzie i Jiao nie uwzględniali w swoich badaniach, ale o nich wspominali, odwołując się do literatury z zakresu *academic-related anxiety*, *mathematics anxiety*, *test anxiety* – odgrywają największą rolę na pierwszym etapie, czyli na etapie przygotowania do wizyty w bibliotece, co w sposób naturalny implikuje problemy na drugim. Występowanie ich na ostatnim etapie zwiększa niepokój (*anxiety*) przed kolejną wizytą w bibliotece.

Trzeci model – *Information Literacy Process Model of Library Anxiety* wiąże się z nadmiarem informacji i niezbędnymi do radzenia sobie z nim umiejętnościami informacyjnymi. Umiejętności te obejmują: wyszukiwanie informacji, interpretowanie jej i zastosowanie. Użytkownik powinien umieć zarządzać nimi na każdym z trzech podstawowych współzależnych poziomów. Są to: dane wejściowe (*input*), przetwarzanie (*processing*) i dane wyjściowe (*output*). Aby dotrzeć do potrzebnej informacji (materiałów), użytkownik powinien przede wszystkim znać narzędzia, systemy i źródła informacji, umieć posługiwać się nimi (*input*); wyszukawszy nowe informacje, powinien je zrozumieć, umieć ocenić, zinterpretować (*processing*); w efekcie końcowym powinien być zdolny do ich wykorzystania, np. do napisania pracy (*output*). Niepokój (*anxiety*) na każdym z tych poziomów obniża jego umiejętności informacyjne, co powoduje także odczuwanie przez niego niepokoju w bibliotece.

Czwarty model *Dispositional-Situational-Environmental Model of Library Anxiety* wyjaśnia bezpośrednie i pośrednie związki pięciu, wspomnianych już wyżej, cech z lękiem przed biblioteką. Bezpośredni związek z *library anxiety* mają trzy zmienne: postrzeganie własnej osoby, odkładanie ważnych zadań na później oraz wiek. Tylko dwie cechy: nadzieja i perfekcjonizm wykazują tylko pośredni związek z *library anxiety*. Ustalenia te wykorzystano w konstrukcji piątego modelu.

Piąty model *Anxiety-Expectation Mediation Model of Library Anxiety*, którego graficzny obraz przedstawia rys. 1, dotyczy powiązania pomiędzy

lękiem przed biblioteką a innymi rodzajami lęku odczuwanego w środowisku naukowym, np. w związku z pisaniem prac magisterskich, doktorskich i innych opracowań o charakterze naukowym.

Pięć modeli *library anxiety* wskazuje na ogromną wagę zjawiska niepokoju w bibliotece i jego poważne, wychodzące poza środowisko biblioteczne, konsekwencje.

BIBLIOGRAFIA

- Bostick, Sharon L. (1992). *The development and validation of the Library Anxiety Scale*. PhD Dissertation. Wayne: Wayne State University (za: Onwuegbuzie, Jiao, Bostick (2004)).
- Cleveland, Alison (2004). Library anxiety: a decade of empirical research. *Library Review*, vol. 53, no. 3, pp. 177-185.
- Jiao, Qun G.; Onwuegbuzie, Anthony J. (1997). Antecedents of library anxiety. *Library Quarterly*, vol. 67, no. 4, pp. 372-389.
- Jiao, Qun G.; Onwuegbuzie, Anthony J. (1998). Perfectionism and library anxiety among graduate students. *Journal of Academic Librarianship*, vol. 24, no. 5, pp. 365-371.
- Jiao, Qun G.; Onwuegbuzie, Anthony J. (1999a). Identifying library anxiety through students' learning-modality preferences. *Library Quarterly*, vol. 69, no. 2, pp. 202-216.
- Jiao, Qun G.; Onwuegbuzie, Anthony J. (1999b). Self-perception and library anxiety: an empirical study. *Library Review*, vol. 48, no. 3, pp. 140-147.
- Jiao, Qun G.; Onwuegbuzie, Anthony J. (1999c). Is library anxiety important? *Library Review*, vol. 48, no. 6, pp. 278-282.
- Jiao, Qun G.; Onwuegbuzie, Anthony J. (2001). Library anxiety and characteristic strengths and weaknesses of graduate students' study habits. *Library Review*, vol. 50, no. 2, pp. 73-80.
- Jiao, Qun G.; Onwuegbuzie, Anthony J. (2002). Dimensions of library anxiety and social interdependence: implications for library services. *Library Review*, vol. 51, no. 2, pp. 71-78.
- Kuhlthau, Carol C. (1991). Inside the Search Process: information seeking from user's perspective. *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 42, no. 5, pp. 361-371.
- Kuhlthau, Carol C. (1993). A principle of uncertainty for information seeking. *Journal of Documentation*, vol. 49, no. 4, pp. 339-355.
- Line, Maurice B. (1963). Students attitudes to the University Library: a survey at Southampton University. *Journal of Documentation*, vol. 19, no. 3, pp. 110-113.
- Mellon, Constance A. (1986). Library anxiety: a grounded theory and its development. *College and Research Libraries*, vol. 47, no. 2, pp. 160-165.
- Mellon, Constance A. (1988). Attitudes: the forgotten dimension in library instruction. *Library Journal*, vol. 113, no. 1, pp. 137-139.
- Onwuegbuzie, Anthony J.; Jiao, Qun G. (1998a). The relationship between library anxiety and learning styles among graduate students: implications for library instruction. *Library and Information Science Research*, vol. 20, no. 3, pp. 235-249.
- Onwuegbuzie, Anthony J.; Jiao, Qun G. (1998b). Understanding library-anxious graduate students. *Library Review*, vol. 47, no. 4, pp. 217-224.
- Onwuegbuzie, Anthony J.; Jiao, Qun G. (2000). I'll go to the library later: the relationship between academic procrastination and library anxiety. *College and Research Libraries*, vol. 61, no. 1, pp. 45-54.
- Onwuegbuzie, Anthony J.; Jiao, Qun G. (2004). Information search performance and research achievement: an empirical test of the anxiety-expectation mediation model of library anxiety. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 55, no. 1, pp. 41-54.
- Onwuegbuzie, Anthony J.; Jiao, Qun G.; Bostick, Sharon L. (2004). *Library anxiety: theory, research, and applications*. Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow Press, Inc., 2004.
- Świgoń, Marzena (2002a). „Library anxiety”, czyli lęk przed biblioteką. *Bibliotekarz*, nr 4, s. 11-15.
- Świgoń, Marzena (2008, w druku). *Zjawisko lęku (anxiety) w środowisku akademickim*. II Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Zarządzanie informacją w nauce*. Kato-

wice 19-20 listopada 2008. [dostęp: 12.01.2009]. Dostępny w Word Wide Web: <http://www.slideshare.net/marzena.swigon>.

Załącznik 1

**Library Anxiety Scale autorstwa Sharon L. Bostick
(wybrane przykłady)**

Źródło: Onwuegbuzie, Jiao, Bostick, 2004, s. 313-315.

W przytoczonych przykładach zachowano numery porządkowe zgodne z oryginałem. W nawiasach podano symbol grupy, do której zakwalifikowano dane stwierdzenie: **Per** oznacza bariery związane z personelem biblioteki, **Afe** – bariery afektywne, **Wie** – wiedzę o bibliotece, **Kom** – komfort w bibliotece, **Mech** – bariery mechaniczne.

W kwestionariuszu przy każdym ze stwierdzeń umieszczono skalę ocen od 1 do 5. I tak 1 oznacza zdecydowanie nie zgadzam się, 2 - nie zgadzam się, 3 - nie wiem, 4 - zgadzam się, 5 - zdecydowanie zgadzam się.

Przykłady stwierdzeń:

1. Czuję się zakłopotany, ponieważ nie wiem, jak korzystać z biblioteki (**Afe**).
3. Bibliotekarze są nieprzystępni (**Per**).
8. Bibliotekarze nie mają czasu, aby mi pomóc, ponieważ są ciągle czymś zajęci (**Per**).
13. Lubię uczyć się nowych rzeczy o bibliotece (**Wie**).
18. W bibliotece czuję się bezpiecznie (**Kom**).
23. Biblioteka nigdy nie posiada materiałów, których potrzebuję (**Kom**).
27. Bibliotekarze nie troszczą się o studentów (**Per**).
30. Kserokopiarki są zazwyczaj niesprawne (**Mech**).
34. Regulaminy biblioteczne są zbyt restrykcyjne (**Per**).
36. W drukarkach często nie ma papieru (**Mech**).
38. Nie wiem, jakie źródła są dostępne w bibliotece (**Afe**).
41. Biblioteka jest bezpiecznym miejscem (**Wie**).

MARZENA ŚWIGOŃ

Division of Information and Book Studies
Warmia and Mazury University in Olsztyn
e-mail: marzena.swigon@neostrada.pl

LIBRARY ANXIETY: THEORY, PRINCIPLES, MODELS

KEYWORDS: Library. Library users. Library anxiety. User studies. Models of library anxiety.

ABSTRACT: The article describes current research on library anxiety with reference to Polish and English studies and literature of that subject. The theory and principles of library anxiety have been presented, followed by the discussion of research conducted in the field by C. Mellon, S. Bostick, A. Onwuegbuzie and Q. Jiao. Five models of library anxiety have been specified as presented in the book *Library anxiety: theory, research, and applications* (2004), which provides the most comprehensive analysis of this phenomenon in the literature of the field.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 13 stycznia 2009 r.